

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННЯ МОВЛЕННЯМ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

Шевцова Л. С.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри слов'янської і германської філології та перекладу
Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, Україна
orcid.org/0000-0002-6343-782X
lshevtsova@ukr.net*

Ключові слова: соціальна компетентність, компетентнісний підхід до навчання, методика навчання польської мови, методика навчання української мови, мовленнєва діяльність, розвиток мовлення.

У статті розглянуто формування мовленнєвої діяльності на заняттях із методики навчання польської та української мов із погляду компетентнісного підходу (зокрема, формування соціальної компетентності). Підкреслено, що завданням вищої школи є підвищення фахової підготовки майбутніх спеціалістів. Обізнаність у соціальній сфері означає добре володіння спілкуванням з навколишнім світом, планування своєї діяльності з урахуванням інтересів інших людей.

Наголошено, що для успішної соціальної взаємодії слід розуміти особливості поведінки, усвідомлювати базові поняття, що стосуються взаємодії у суспільстві, та ін. Розкрито можливості компетентнісного підходу до навчання в умовах фахової підготовки вчителів-словесників. Указано, що розвиток соціальної компетентності передбачає формування вмінь: продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі та команді; брати на себе відповідальність за прийняте рішення; спільно визначати цілі діяльності, планувати та реалізовувати соціальні проекти; визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації та ін.

Підкреслено, що важливими є соціальні чинники в повсякденному житті, студенту слід уміти висловити свої думки, самовиражатися, використовуючи природжені здібності. Для студентів важливо вміти пов'язати свої творчі та експресивні погляди з думками інших, уміти визначати та усвідомлювати соціальні й економічні можливості в суспільній діяльності. Творче вираження особистості учня в майбутньому може знайти широке застосування у професійній діяльності.

Зазначено, що доцільним і практичним постає питання створення нових концепцій освіти, виникнення нових форм інтерактивної роботи з учнями. Пріоритетну роль у методичній роботі повинні відігравати сучасні технології навчання, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення, будуються на основі різних підходів до навчання.

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF SPEECH ACQUISITION BY FUTURE LANGUAGE TEACHERS

Shevtsova L. S.

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Slavic and Germanic Philology and Translation

Ivan Franko Zhytomyr State University

Velyka Berdychivska str., 40, Zhytomyr, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6343-782X

lshevtsova@ukr.net

Key words: *social competence, competence-based approach to teaching, methods of teaching Polish, methods of teaching Ukrainian, speech activity, speech development.*

The article discusses the formation of speech activity in classes on the methodology of teaching Polish and Ukrainian languages from the perspective of a competence-based approach (in particular, the formation of social competence). It is emphasised that the task of higher education is to improve the professional training of future specialists. Social awareness means being able to communicate well with the outside world and plan one's activities taking into account the interests of other people.

It is emphasised that for successful social interaction, it is necessary to understand behavioural characteristics and be aware of basic concepts related to interaction in society, etc. The possibilities of a competence-based approach to teaching in the context of professional training for language teachers are revealed.

The article states that the development of social competence involves the formation of skills: to cooperate productively with various partners in a group and team; to take responsibility for decisions made; to jointly determine the goals of activities, plan and implement social projects; to determine the purpose of communication, apply effective communication strategies depending on the situation, etc.

It is emphasised that social factors in everyday life are important, and students should be able to express their thoughts and express themselves using their innate abilities. It is important for students to be able to connect their creative and expressive views with the thoughts of others, to be able to identify and understand social and economic opportunities in social activities. The creative expression of a student's personality in the future can be widely applied in professional activities.

It is noted that the creation of new concepts of education and the emergence of new forms of interactive work with students are expedient and practical.

Modern teaching technologies that stimulate creativity, initiative, independent and critical thinking, based on different approaches to learning, should play a priority role in methodological work.

Постановка проблеми. Система вищої освіти України останнім часом постійно змінюється та вдосконалюється, що знаходить відображення в різних її аспектах. Перед здобувачами вищої освіти постають нові вимоги, дотримання яких їм стане у нагоді у фаховій діяльності. У Рекомендаціях Європарламенту «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006 р.), окрім іншого, зазначено, що для навчального процесу важливими є обізнаність і самовираження у сфері соціального життя та вміння творчо співпрацювати з іншими.

Підкреслюється, що соціальна компетентність передбачає вміння забезпечити фізичне і психічне здоров'я як ресурс для себе та соціального середовища. Для успішної соціальної взаємодії слід розуміти особливості поведінки, усвідомлювати базові поняття, що стосуються взаємодії у суспільстві, та ін. [1]. У курсі вищої освіти важлива роль відводиться фаховій підготовці. Соціальна взаємодія стає не лише базовою необхідністю, а й засобом здобування спеціальності вчителя-філолога. Мовленнєва діяльність є необхідною умовою вдосконалення за фахом.

Із цього погляду розгляд соціальної компетентності, мовленнєвої діяльності під час опанування методик польської та української мов видається актуальним і перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід на рівні організації навчального процесу школи досліджували К. Баханов, Ю. Галатюк, І. Зязюн, О. Іваницький, Н. Побірченко [10], О. Пінчук, Ю. Рибалко [12], М. Степаненко та інші вчені.

Соціальна компетентність тривалий час знаходиться у полі зору науковців. Її досліджували О. Литвишко, О. Московчук, І. Холковська (дошкільний вік), В. Власенко [1], Н. Даценко, Г. Коберник, О. Крутенко [6], О. Литовченко [7; 8], І. Ніколаєску, В. Шахрай (учні загальноосвітніх шкіл), С. Архипова, Л. Смерчак (діти з вадами психічного здоров'я). Соціальний інтелект як складову частину соціальної компетентності вивчали О. Гриненко [3], Е. Івашкевич, Л. Кабацюра, Л. Калініна [5], С. Харченко, Ю. Черножук та ін. Питанням формування соціальної компетентності студентів у процесі професійної підготовки займалися Н. Бобрич, Н. Глебова [2], О. Грибанова, Т. Заїка [4], І. Зарубінська, Т. Качалова, Я. Лукацька [9], О. Субіна, Г. Хлипавка, І. Шпичка та ін.

Доцільним і практичним постає питання оволодіння соціальною компетентністю як частиною фахової підготовки вчителя-мовника. В університетах уведено цілу низку дисциплін, що сприяють цьому, однак методика навчання мов є найбільш зорієнтованим предметом для здобуття спеціальності. Окрім того, незважаючи на широке коло робіт, недостатньо дослідженим залишається вплив мовленнєвої діяльності на розвиток різних компетентностей, зокрема соціальної.

Мета статті – проаналізувати формування соціальної компетентності у мовленнєвій діяльності здобувачів вищої освіти під час опанування методик навчання польської та української мов, дати рекомендації для проведення такої роботи.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення таких *завдань*: визначити базові поняття дослідження; визначити можливості формування соціальної компетентності у процесі мовленнєвої діяльності студентів, проаналізувати її формування у процесі опанування методик навчання польської та української мов; надати рекомендації для поліпшення освітньої політики, результатів із формування компетентнісного підходу під час опанування методичних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під соціальною компетентністю (з погляду педагогічного підходу) багато науковців розуміє сукупність певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, теоретичних знань, практичних умінь

та сформованих навичок соціального мислення, мовлення, емоційно-мотиваційної та міжособистісної поведінки [3, с. 8]. Як бачимо, у визначенні вказується на мовлення як засіб вираження соціальної компетентності. Окрім того, у сучасному суспільстві соціальну компетентність розуміють як здатність людини вибудовувати стратегії взаємодії з іншими людьми, способи досягнення цілей, розуміння суті того, що відбувається, передбачення наслідків власних дій.

На думку О. Литовченко, до структури соціальної компетентності слід віднести компоненти: когнітивний (усвідомлення, як слід конструктивно діяти в конкретній ситуації); емоційно-ціннісний (здатність адекватно оцінювати та реагувати на емоційні прояви навколишніх. Соціально компетентна особистість зорієнтована на дії в інтересах інших людей, виявляє турботу); практично-діяльнісний (здатність особистості ефективно взаємодіяти з оточенням, застосовувати соціальні знання та досвід) [7; 8].

Розвиток соціальної компетентності передбачає формування низки вмінь: аналізувати із соціального погляду суспільство, проектувати в ньому свою діяльність; продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі та команді; брати на себе відповідальність за прийняте рішення; спільно визначати цілі діяльності, планувати та реалізовувати соціальні проекти та ін.

Виконання поставлених соціальних завдань неможливе без участі мовлення, до якого висувуються певні вимоги: точність, виразність, чіткість в оформленні думок, грамотність, логічність та ін.

У зв'язку із цим вираження соціальної компетентності засобами мовленнєвої діяльності залежить від формування цілої низки наскрізних умінь: критичного та системного мислення; здатності логічно обґрунтовувати позицію; виявлення творчості, ініціативності; умінь конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми; вироблення здатності співпрацювати з іншими людьми тощо.

У Рекомендаціях Європарламенту «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006 р.) говориться, що кожній особистості необхідні знання й навички щодо компетенції конструктивно спілкуватися у різних середовищах, бути толерантним, уміти розрізняти професійну та особисту сфери та ін.

Такий підхід передбачає готовність до співпраці, чесність, упевненість у собі. Слід цікавитися розвитком соціально-культурної сфери, міжкультурною комунікацією, бути готовим знаходити компроміси. Названі вияви соціальної компетентності неможливі без досконалого володіння мовленнєвою діяльністю.

Питаннями розвитку українського мовлення займалися Н. Бабич, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горюшкіна, С. Єрмоленко, С. Караман, О. Кучерук, Л. Мацько, С. Омельчук, Н. Пашківська, М. Пен-тилюк, І. Хом'як, Г. Шелехова та інші вчені. У вивченні польської мови до цього питання зверталися Г. Коморовська, Й. Русецьки, О. Думич, Р. Манько, Н. Лазірко та ін.

Однак методики навчання української та польської мов потребують додаткового зосередження уваги на мовленнєвому аспекті соціальної компетентності.

До основних педагогічних умов оволодіння студентами соціальною компетентністю слід віднести: налагодження партнерських стосунків у колективі, створення емоційно цілісного поля взаємодії, надання можливості кожному студенту самоствердитися в найважливіших видах діяльності з максимальним розвитком можливостей, використання різних видів взаємодії (використання рольових ігор, моделювання різних соціальних ситуацій, робота в невеликих групах, проєктна діяльність та ін.), соціальну активність особистості, роботу з конфліктними ситуаціями тощо. Велику роль при цьому відіграє мовленнєва діяльність, яка дає змогу переконувати, доносити до слухача свою думку, переконувати у доцільності здійснення діяльності.

Таким чином, вивчення наукового питання переконує у необхідності проведення занять із методик навчання польської та української мов з акцентацією на мовленнєву підготовку, оскільки шкільною програмою передбачається вільне володіння широким колом соціально важливих питань, виклад матеріалу повинен здійснюватися досконалим мовленням, грамотним та багатим на різноманітні граматичні конструкції. Звичайно, перспективним залишається розширення кола наукових питань, видів роботи, винесених на колективне обговорення питань, постійне оновлення співпраці зі школами, регулярне проведення студентами шкільного навчання.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Розв'язати проблему формування соціальної компетентності на методичних заняттях допоможе урахування таких рекомендацій:

1) підвищити фахову підготовку студентів у вищій освіті, проводити підвищення кваліфікації вчителів, на занятті з методик навчання польської та української мов змінити функцію викладача на позицію організатора діяльності студентів;

2) працювати над створенням нових методичних розробок, орієнтуючись на учнів різних вікових категорій, створити соціально важливі презентації, пов'язані зі шкільною програмою;

3) активно залучати студентів до відвідування загальноосвітніх закладів, збільшити кількість практичних занять із методичних дисциплін, зробити обов'язковим відвідування соціально важливих виховних заходів разом з учнями, проводити з ними бесіди;

4) поширювати практику активної співпраці соціальних установ та шкіл, що можливо через проведення заходів, екскурсій, осучаснення навчально-наочних матеріалів, застосування електронних засобів і цифровізацію технологій для розвитку навичок запам'ятовувати наукову інформацію. Цьому сприяють створення презентацій наукового матеріалу, комунікація з учнями, інтерактивність, співпраця з батьками, креативність, активний підхід до навчання, розвиток творчих здібностей учнів.

З погляду формування соціальної компетентності студентам варто надавати оцінку важливості творчого вираження ідей, досвіду та емоцій у всіх видах суспільної діяльності, застосовувати технології вирішення конфліктів, створювати на уроках наближені до реальних ситуації.

У дослідженні для формування соціальної компетентності враховуємо вміння та навички: визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, уміти налаштовуватися на спілкування з іншими тощо. Для формування таких умінь та навичок слід запроваджувати у педагогічній діяльності групові та індивідуальні форми роботи, інтерактивне навчання. На заняттях із методики польської та української мов студенти мають змогу спроектувати майбутню фахову діяльність у такому руслі.

Указані рекомендації покликані допомогти вітчизняній освіті збільшити кількість завдань соціального характеру, запровадити інтерактивне навчання, активно залучити до нього компетентнісний підхід, у цікавій формі сприяти формуванню низки компетентностей, серед яких важлива роль належить соціальній.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз соціальної компетентності у співпраці шкіл та університетів, відображення соціальної та громадянської компетентностей у шкільній програмі з польської та української мов, створення відповідного методичного забезпечення, матеріалів для майстерень, відеоматеріалів для уроків з урахуванням формування соціальної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власенко В.В. Соціальна компетентність – одна з ключових компетентностей здобувачів початкової освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 55. Т. 1. С. 57–63.
2. Глебова Н.І. Соціальна компетентність: соціологічні аспекти дослідження чинників успішної колективно професійної діяльності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. № 1/2(33/34). С. 101–106.
3. Гриненко О.М., Скорописова Л.І. Соціальна компетентність як складник успішної життєдіяльності особистості : посібник. Слов'янськ, 2024. 49 с.
4. Заїка Т. Компетентнісний підхід у культурфілософському контексті: особливості термінологічних визначень. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2020. Вип. 62. С. 193–204.
5. Калініна Л., Рябуха І. Соціальна компетентність як феномен і об'єкт розвитку. *Педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 48–64.
6. Крутенко О.В. Формування ключових компетентностей учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до нових вимог державних освітніх стандартів. *Загальнокультурна компетентність*. Черкаси : ЧОПОПП, 2014. 68 с.
7. Литовченко О. Соціальне становлення особистості як предмет наукового пізнання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2011. Вип. 15. Кн. 1. С. 45–53.
8. Литовченко О.В. Теоретико-методичні основи соціального становлення учнів 8–11 класів у комплексних позашкільних навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук. Київ, , 2021. 544 с.
9. Лукацька Я.С. Аналіз поняття «соціальна компетентність особистості» в українських та зарубіжних наукових працях. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогічні науки*. 2021. № 1(21). С. 49–53.
10. Побірченко Н.С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 3(152). С. 24–31.
11. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_9_75#Text
12. Рибалко Ю.В. Компетентнісний підхід у науково-педагогічній літературі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. № 35. С. 385–394.
13. Monahan K. The development of social competence from early childhood through middle adolescence: Stability and accentuation of individual differences over time. *A dissertation of the requirements for the Degree Doctor of Philosophy*. Temple University, 2008. 138 p.
14. Monnier M., Tschöpe T., Srbeny C. et al. Occupation-specific social competences in vocational education and training (VET): the example of a technology-based assessment. *Empirical Res Voc Ed Train*, 10 (2016). URL: <https://doi.org/10.1186/s40461-016-0036-x> 8

REFERENCES

1. Vlasenko V.V. Socialjna kompetentnistj – odna iz ključovykh kompetentnostej zdobuvachiv pochatkovoji osvity [The social competence is one of the key competencies of primary education seekers]. *Innovacijna pedaghoghika*. Vypusk 55. Tom 1. 2023. S. 57–63. (in Ukrainian)
2. Ghebova N.I. Socialjna kompetentnistj: sociologhichni aspekty doslidzhennja chynnykiv uspishnoji kolektivno profesijnoji dijalnosti [The social competence: sociological aspects of the study of factors of successful collective professional activity]. *Visnyk NTUU «KPI». Politologhija. Sociologhija. Pravo*. #1/2 (33/34), 2017. S. 101–106. (in Ukrainian)
3. Ghrynenko O.M., Skoropysova L.I. *Socialjna kompetentnistj jak skladova uspishnoji zhyttjedijalnosti osobystosti* [The social competence as a component of successful life activity of an individual]. Posibnyk. Slov'jansjk, 2024. 49 s. (in Ukrainian)
4. Zajika T. Kompetentnisnyj pidkhd u kuljturfilosofsjkomu konteksti: osoblyvosti terminologhichnykh vyznachenj [The competence-based approach in the context of cultural philosophy: peculiarities of terminological definitions]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina*. Vypusk 62. 2020. S. 193–204. (in Ukrainian)
5. Kalinina L., Rjabukha I. Socialjna kompetentnistj jak fenomen i ob'jekt rozvytku [The social competence as a phenomenon and an object of development]. *Pedaghoghichnyj zhurnal*. #3 (2015). S. 48–64. (in Ukrainian)
6. Krutenko O. V. Formuvannja ključovykh kompetentnostej uchniv zaghaljnoosvitnjogho navchaljnogho zakladu vidpovidno do novykh vymogh derzhavnykh osvitnikh standartiv [The formation of key competencies of students in general education institutions in accordance with the new requirements of state educational standards]. *Zaghaljnokuljturna kompetentnistj*. Cherkasy: ChOIPOPP, 2014. 68 s. (in Ukrainian)

7. Lytovchenko O. Socialjne stanovlennja osobystosti jak predmet naukovooho piznannja [The social development of personality as a subject of scientific knowledge]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannja ditej ta uchnivskoj molodi*. 2011. Vyp. 15, kn. 1. S. 45–53. (in Ukrainian)
8. Lytovchenko O.V. *Teoretyko-metodychni osnovy socialnogho stanovlennja uchniv 8–11 klasiv u kompleksnykh pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [The theoretical and methodological foundations of social development of pupils in grades 8–11 in comprehensive extracurricular educational institutions]. (PhD Thesis), Kyjiv: Instytut problem vykhovannja NAPN Ukrainy, 2021. 544 s. (in Ukrainian)
9. Lukacjka Ja.S. Analiz ponjattja «socialjna kompetentnistj osobystosti» v ukrajinsjkykh ta zarubizhnykh naukovykh pracjakh [Analysing the concept of «social competence of an individual» in Ukrainian and foreign scientific works]. *Visnyk Universytetu imeni Aljfreda Nobelja. Pedagoghichni nauky*. 2021. № 1 (21). S. 49–53. (in Ukrainian)
10. Pobirchenko N.S. Kompetentnisnyj pidkhid u vyshnij shkoli: teoretychnyj aspekt [The competence-based approach in higher education: theoretical aspects]. *Osvita ta pedagoghichna nauka*. # 3 (152). 2012. S. 24–31. (in Ukrainian)
11. Rekomendacija 2006/962/JeS Jevropejskogho Parlamentu ta Rady (JeS) «Pro osnovni kompetenciji dlja navchannja protjaghom usjogho zhyttja» vid 18 ghrudnja 2006 roku [Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council (EU) on key competences for lifelong learning]. Retrieved from: < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_9_75#Text > (in Ukrainian)
12. Rybalko Ju.V. Kompetentnisnyj pidkhid u nauko-vedagohichnij literaturi [The competence-based approach in scientific and pedagogical literature]. *Pedagoghika vyshhoji ta serednjoji shkoly*. № 35. 2012. S. 385–394. (in Ukrainian)
13. Monahan K. The development of social competence from early childhood through middle adolescence: Stability and accentuation of individual differences over time. *A dissertation of the requirements for the Degree Doctor of Philosophy*. Temple University, 2008. 138 p. (in English)
14. Monnier M., Tschöpe T., Srbeny C. et al. Occupation-specific social competences in vocational education and training (VET): the example of a technology-based assessment. *Empirical Res Voc Ed Train*, 10 (2016). URL: <https://doi.org/10.1186/s40461-016-0036-x> 8. (in English)

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.09.2025

Дата публікації: 20.10.2025